

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

3

Stádia vývoje osobnosti dle věku
Biologické, sociální a psychologické
determinace osobnosti

Mgr. Jan Krása, Ph.D.

Raný vývoj (vymezení fází dle Vágnerové, 2012)

- ▣ Prenatální
- ▣ Novorozenecké (do 1 měsíce)
- ▣ Kojenecké (do 1 roku)
- ▣ **Batolecí (do 3 let)**
- ▣ **Předškolní období (3-6)**
- ▣ Školní věk – mladší, střední, starší
- ▣ Dospívání (adolescence)
- ▣ Dospělost – mladší (20-40), střední (40-50), starší (50-60)
- ▣ Stáří – rané (60-75), pravé (75 a více)

BATOLECÍ OBDOBÍ (1-3)

Dle Eriksona v tomto věku dítě nachází **autonomii**.

Batole se chce (potřebuje) prosadit, potřebuje potvrzení svých kompetencí a potřebuje zjistit svoje limity.

Tento úkol může být zablokován nedostatkem důvěry (z minulého období), nemocí či nevhodnou výchovou.



Motorický vývoj

Dítě se postupně zdokonaluje. Mizí baculatost. Zlepšuje se koordinace pohybů:

- ▣ umí kopnout do míče, ke konci období i hodit míčem na cíl a chytit míč
- ▣ chodit po špičkách
- ▣ chvíli stát na jedné noze
- ▣ do schodů střídat nohy
- ▣ (neumí stojku, svíčku, neumí se rozhoupat)

Ovládnutí motoriky umožňuje větší samostatnost při uspokojování potřeb (stimulace, seberegulace...).

Potřeba aktivity je u batolat velká (schopnost opakovat aktivity nevyčerpatelná) – srov. zákaz pohybu batoleti atd.



Motorický vývoj

Vyvíjí se ovládání kosterního svalstva a svěračů.

Z psychologického hlediska (Vágnerová, 2012, s. 121) jsou významné 2 druhy pohybu:

- ▣ Retence – tj. udržení něčeho, setrvání někde.
- ▣ Eliminace tj. tendence pustit, zahodit, opustit to, co už nechce nebo kde už nechce být.

Nejprve je jich obou dosahováno svalovou aktivitou, později symbolicky. Freud nazval toto období **anální fází**.

Dítě získá velmi zřejmou (seberegulační, sociální, praktickou) výhodu, naučí-li se ovládat vylučování.

Značná soc. hodnota ovládání vyměšování může vést rodiče k tomu, že budou nutit dítě k nácviku předčasně.

Emoční vývoj

Objevují se vztahové emoce: radost z kontaktu, žárlivost, soucit, projevy lítosti, smutku, napětí

Sebehodnotící emoce – hrdost, pýcha

Pocity studu jako reakce na nesplnění očekávání druhých
(viz Erikson – konflikt autonomie proti studu a pochybám)

Nově se objevují afekty hněvu a vzteku – často velmi silné intenzity

Dokáže se na něco těšit.

Snaží se regulovat svoje emoce: „trochu jsem se vztekal, ale jen chvíli.“

Ve školce (mezi 4.-5. rokem zvládne tuto zátěž většina dětí) se dítě učí navazovat a udržovat soc. vztahy s vrstevníky.

Kognitivní vývoj

Motorická autonomie souvisí s kognitivní autonomií.

Batolata jsou zvědavá – ráda se učí (nejprve hlavně nápodobou, později i verbálně – srov. mycí houby).

Pochopení pravidel, která se učí verbálně, umožňuje emancipaci dítěte – důvod lpění na pravidlech, stereotypch a rituálech (=jistota).

Rozvoj osobnosti

- v 18. měsíci se pozná v zrcadle
- kolem 2 let – negativistické období
- z on na já

Pokusy o separaci a samostatné chování

zároveň přetrvává **potřeba jistoty a bezpečí**

vynucená separace (hospitalizace, týdenní jesle...)
je v tomto období velmi zatěžující (i v řádu dní;
J. Bowlby: fáze protestu – zoufalství – odpoutání od matky)

Kognitivní vývoj - hra

Hra s tvary: od největšího po nejmenší a naopak; správný tvar do správného otvoru atd.

Hra s kostkami: schopnost stavět na sebe i vedle sebe; schopnost stavět tvary=schopnost napodobovat vizuálně (ke konci období snaha kreslit).

Dítě je schopno symbolizace: Ve hře se kostka stává zvířetem, člověkem, potravou atd. Dítě však fantazíruje i kontext. Pokud si dítě umí hrát na „jako...“, značí to rozvoj symbolického myšlení.

Přechod od hry samostatné ke hře kooperativní.

Už batole dokáže pochopit, že někdo něco dělá „jako...“ čili „z legrace“ (Racoczy et al., 2004).

Kognitivní vývoj

Dítě si již dokáže představit objekt či činnost a její výsledky, aniž by je muselo vidět či konat:
tj. dítě nemusí problém řešit reálným uskutečňováním pokusů (omylů), ale jen na symbolické úrovni: ve vědomí, v mysli).

Řeč

- 12 měsíců – první slova, holofráze (srovnej pidžiny)
- 18 měsíců – 30-50 slov; tata-ne, gaga-tam
- 24 měsíců – 200 slov, první kombinace a známky gramatiky: dvouslovné věty: ono-voní, pejsek štěká... tím začíná prudký rozvoj řeči.
- 3 roky – věty postupně nabývají „dospělé“ podoby
- 4 let – s dítětem lze konverzovat na řadu témat, dítě užívá složitější syntaxe (souvětí, spojky...)
- 5 let – metajazyková dovednost (dítě ví, že existují správné a špatné formy slov)
- dospělost – 3-10 000 slov v aktivní slovní zásobě, v pasivní 3-6x více (Kosslyn, Koenig, 1995, uvádějí 20-50 tisíc slov), slovníky cca 200 000 hesel (Svobodová, 2003)

Kognitivní vývoj

Piaget (1970) nazval toto období (od 2 do 6 let) fází předoperační, fází symbolického, předpojmového myšlení; popř. fáze operací s reprezentacemi (R. Case, 1985).

Piaget rozděluje fázi předpojmového myšlení na:

1. **Prekonceptuální perioda (2-4 let)** – zvětšování slovní zásoby, lepší schopnost symbolizace a reprezentace, rozvoj imaginativní hry.

Kognitivní systém dítěte je limitován zejména egocentrismem (dítě není schopno hledět na svět z jiné než své perspektivy – Test tří kopců; zakrývá si oči) a animismem (dítě přisuzuje pocity a záměry i neživým objektům; ostříhá plyšáka).

<https://www.youtube.com/watch?v=OinqFgsIbh0>

Úloha chybného přesvědčení

(*false belief task*; Wimmer, Perner, 1983): loutka si schová bonbon do jedné ze dvou skrýší a pak odejde; výzkumník pak přemístí bonbon na druhé místo. Když se loutka vrátí výzkumník se zeptá dítěte, kde bude bonbon hledat.

3-leté dítě bude odpovídat, že jej bude hledat tam, kde skutečně je.

Až 4-leté děti si začnou uvědomovat, že ji loutka musí hledat tam, kam ji dala. Toto se považuje za silný doklad toho, že dítě rozvinulo **teorii mysli**.

<https://www.youtube.com/watch?v=RUpXZksAMPw>

PŘEDŠKOLNÍ VĚK (3-6 let)

Konec období je určen především sociálně – nástupem do školy.

Období se nazývá věkem her.

Děti se začínají ptát „proč?...“ – druh poznávání, druh komunikace s rodiči.

Pojetí času: dítě užívá významné či opakující se události (Vánoce, Velikonoce...). Dítě ovšem musí pochopit koloběh roku.

Fáze předoperační, fáze symbolického, předpojmového myšlení:

2. Intuitivní perioda (4-6 let) – zejména rozvoj klasifikací (vznik pojmů: hodný-zlý, masožravec, býložravec, rostlina ...), které nicméně zůstávají intuitivní, neboť dítě nezná koncepty, na kterých klasifikace stojí.

Na této úrovni vývoje děti ještě nejsou schopny **konzervace**, což je zjištění, že stav (množství) se nemění, pokud nic nepřidám nebo neuberu. Piaget zkoumal schopnost konzervace u tekutin, obsahu, počtu, délky váhy aj.

<https://www.youtube.com/watch?v=gnArvcWaH6I>

- ▣ (Oakley, 2004, s. 31): Piaget introduced child-centred learning. It was his view that children differed from adults in the manner in which they acquired knowledge. Therefore, teaching has to be focused upon the child, taking into account their developmental stage and level. Piaget felt that the child should not have free will over their learning, but learning should be teacher-directed. The teacher initiates and determines the activities. The role of the teacher is to create a situation in which the child can learn and to encourage questions, experiments and speculation (Slavin, 1994).

Hudsonová, Shapiro, Sosa (1995) zkoumali schopnost dětí plánovat výlet (co si všechno vzít?):

3 letí zapomínali na podstatné věci jako jídlo a mysleli jen na to, co je zajímavé.

5 letí jsou lepší, ale stále nedovedou plánovat v řadě několika na sebe navazujících kroků.

Ellis a Siegler (1997) uvažují o tom, že k plánování je třeba schopnost odložit a potlačit aktuální podněty.

Kresba

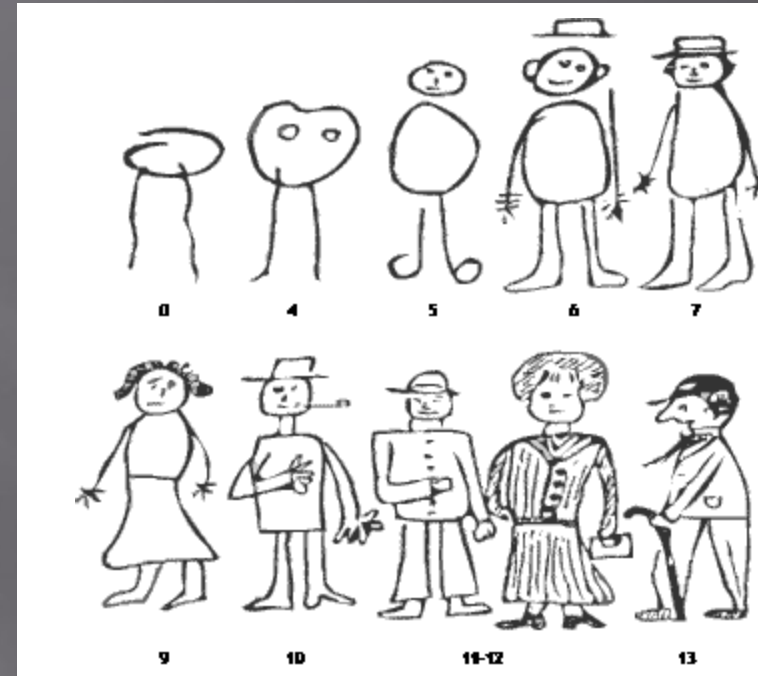
Vágnerová (2012, s. 187) rozlišuje:

1. presymbolická, senzomotorická fáze: dítě čmárá, ale málo jej zajímá výsledek.
2. Fáze přechodu na symbolickou úroveň – dítě postupně zjistí (je učeno), že čmáráním může něco napodobit. Výtvor bývá pojmenován.
3. Fáze primárního symbolického vyjádření – dítě dokáže uskutečnit záměr něco zobrazit. Kreslí subjektivně významné rysy.

Vývoj kresby má svůj typický průběh, v němž se určitým způsobem odráží i vývoj dětské psychiky.

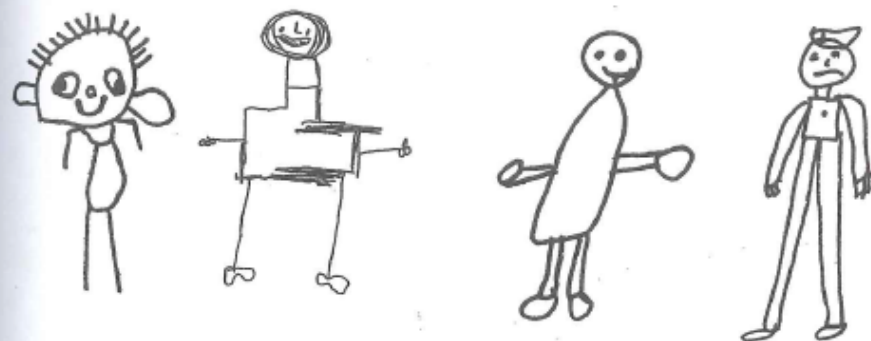
Kresba

- ▣ 3-5 let obličej
- ▣ ruce, nohy
- ▣ oči, ústa, nos, vlasy
- ▣ trup – ne vždy
- ▣ 5 let – dvojdimenzionální trup
- ▣ 6 let – detaily – oblečení, znaky průhlednosti
- ▣ 7 let – zpřesnění proporcí
- ▣ 8 let – profil
- ▣ 9 let – pohyb
- ▣ 10 let – stínování, perspektiva





Obrázek č. 5 – Vývoj kresby lidské postavy u chlapce předškolního věku (první kresba je ze 4 let, druhá ze 4 a půl roku a poslední z 5 a čtvrt roku).



Obrázek č. 6 – Vývoj kresby lidské postavy v předškolním věku.

HRA

Symbolická hra dle Vágnerové (2012, s. 189) slouží mj. jako prostředek vyrovnání s realitou, která je pro ně zatěžující. Hra mu umožňuje (alespoň symbolicky) uspokojit přání, která ve skutečnosti splnit nelze. Hra mu umožňuje přizpůsobit si realitu svým potřebám. Mj. si dítě může vyzkoušet i negativní role, které jsou mu jinak odpírány.

Ve hrách „na...“ si dítě zkouší různé role (maminka, tatínek, doktor, učitel...).

Strachy

- ▣ 0-12 měs. – hlasité zvuky, neznámé předměty
- ▣ 1 rok – separace od matky
- ▣ 2 roky – hlasité podněty (siréna), zvířata, tmavé místnosti, separace od rodičů
- ▣ 3-5 let – masky, tma, zvířata, separace od rodičů
- ▣ 6 let – nadpřirozené bytosti, bouřka, blesk, spát nebo zůstat sám, separace od rodičů
- ▣ 7-8 let – tma, úraz, nadpřirozené bytosti, nebezpečí, ohrožení
- ▣ 9-12 let – zkoušení ve škole, vysvědčení, úraz, vzhled
- ▣ náctiletí – soc. začlenění, přijetí skupinou

- ▣ Vágnerová (2012, s. 178-179):
 - **egocentrismus** – svět je takový, jakým ho dítě vidí – není schopno jiného pohledu
 - **animismus** – neživé předměty mají živé vlastnosti
 - **fenomenismus** – děti kladou důraz na svět jaký je právě teď (počítání)
 - **magičnost** – zdůvodňují pohádkově logické souvislosti
 - **antropomorfismus** – polidšťování
 - **artificialismus** – vše se děje samo o sobě
 - **absolutismus** – jak se mi to jeví, tak to určitě je



Děkuji za pozornost